

secularisatietheologie van de jaren zestig in katholieke kring op veel meer sympathie kon rekenen dan op het reformatorische erf. In de laatste tien jaar zien we tegen deze te simpele acceptatie een reactie. Het naieve optimisme voor de burgerlijke vrijheidsidealen en van de gesecculariseerde cultuur roept het protest wakker van de politieke theologie van met name J.B. Metz, alsook, vanuit zijn christologie, van E. Schillebeeckx. De bewustwording van de funeste gevolgen van het nog altijd durende bondgenootschap van kerk en staat in Latijns-Amerika heeft, in de situatie van armoede en sociaal onrecht van de massa, de bevrijdingstheologie in het leven geroepen, die gelijkelijk kerk-kritisch en maatschappij-kritisch is. Maar noch de autonomie van de politieke en sociale structuren noch het principe van de scheiding van kerk en staat worden daarbij opnieuw ter discussie gesteld. De kritiek op de gewone, ook politieke gang van zaken van evangelische motieven uit is er niet minder om. Volgens Houtepen heeft historisch gesproken de aanvaarding van de secularisatie de kerk en de theologie vrijgemaakt om een eigen profetisch geluid te laten horen, dat niet opnieuw theocratisch kan worden misverstaan. De vraag aan historici nu, moet zijn, of een dergelijke houding tegenover het seculum die men als "kritische loyaliteit" zou moeten bestempelen, ook bij negentiende-eeuwse katholieke theologen te vinden is geweest en voor wat Nederland betreft, of sporen van zulk een houding ook te vinden zijn binnen het nog prille bedrijf van katholieke theologiebeoefening destijds. Zijn er ook theologen, die toen niet aan het woord hebben kunnen komen, die vóór Marx al het belang van de sociale vragen hebben gezien en in hun theologie verwerkt? Hebben we ook in onze geschiedkundige conceptie teveel naar hen geluisterd die aan de kant stonden van de machtigen en de belanghebbenden? De bevrijdingstheologie uit Latijns-Amerika attendeert ons op de gesproken theologie (*theologia hablada*); was die er bij ons in de vorige eeuw misschien ook wel, maar zijn we die vergeten?

Zoals in de beide inleidingen speelde ook in de hierop aansluitende discussie het begrip seculum een belangrijke rol. Het werd door De Knijff veel negatiever gewaardeerd dan door Houtepen. De Knijff vreesde, dat men, wanneer men niet meer van een tegenstelling tussen openbaring en seculum wil spreken, te snel tot bepaalde conclusies komt. Bij sommige deelnemers leefde echter de vraag, of voor een bestudering van de vorige eeuw de term seculum überhaupt wel zo bruikbaar is. Ook kwam de verhouding van seculari-